

NA PESAH¹

Na *Pesah* je Mojsije izbavio Jevreje iz Misira, preveo ih kroz Crveno more (jer ono je, kao što je poznato, za taj dan, Jevrejima za ljubav presušilo, stvorio se nekakav pasaž, a vodene mase se kao dva džinovska zida zaustavile s jedne i s druge strane tog prolaza) i... uopšte nešto veličanstvenije se ne može zamisliti...

Jedino se sa tom veličanstvenom vizijom ne slaže što za taj dan naš Nisim mora obavezno da kupi četiri para cipela za svoje četvoro dece. Kao da će ona imati da prelaze kroz Crveno more!... Pa im i nova odela mora kupiti... Jer nije to praznik kao praznik, već je to *Pesah*. Time je sve kazano.

Srećom, mi imamo svoga, jevrejskog Boga — neka je blagosloveno ime Njegovo! — pa sad ne raspitujte mnogo i ne tražite detalje! Glavno je da su deca i ovoga puta sva bila u novim haljinama, a na nogama su imala nove cipele.

Dva suseda, Nisim i Jeruham, zajednički su proslavili veliku svečanost: obred i svečanu večeru uoči praznika — *Seder*, a dve domaćice, Klara i tija Palomba, sporazumele su se i za zajednički *menu*, pa i za asistiranje prilikom obreda, tj. prilikom čitanja Povesti o izlasku iz Misira, tzv. *hagade*, kao i za posluživanje prilikom večere.

U sećanju svakog Jevrejina taj praznik je urezan kao simbol najlepšeg doživljaja njegovog detinjstva.

... U velikoj avliji, na svečano postavljenom stolu blistaju svetnjaci.

Pod tamnim nebeskim svodom lelujava svetlost sveća daje svesmu neki tajanstveni dekor.

Nasred stola na srebrnom (valjda na srebrnom!) poslužavniku su tri pogače, bez kvasca zamešene, *macot*, stavljene jedna preko druge da tako simbolizuju poredak na kome počiva ovaj božji svet: gornja je simbol vere, srednja je simbol znanja, a donja — simbol puka, na čijim se plećima drže oni koji ga vode i prosvetuju.

¹ Odlomak iz romana »Ko je razapeo Hrista« nagrađenog prvom nagradom na konkursu Saveza jevrejskih Opština Jugoslavije za 1967. godinu.

Tu je i ostala rekvizita velike predstave: struk pelina (gorke trave), da nas podseti na gorčine i patnje naših predaka u zemlji faraona. Tu su, sa svojim raznim namenama: lišća od salata, jaja, i *alharosa* — nekakva božanstvena poslastica od badema, jabuka, suvog grožđa i šećera, takođe simbol nečega, u vezi sa Misirom i faraonom. Zbog njenog prekrasnog ukusa deci je miliji od svih simbola, te kad to dođe na red, niko mu od dece ne priznaje *status* simbola, pa se za tili čas raznese.

Od ostalih rekvizita valja pomenuti vino, specijalno *košer* — vino, jer u toku tog obreda izgovaraju se i reči kojima se Gospod obraćao Mojsiju, kad mu je poverio onaj istorijski zadatak, a takve reči ne možeš ti izgovarati tek tako, uz čašu vode.

Najzad počinje svečanost:

— *Kadeš!* — komanduje Jeruham, koji je ipak pismeniji od Nisima, te preuzima i režiju i glavnu ulogu u ceremoniji. — Napunite čaše! — sleduje odmah i druga naredba.

Onda se čita molitva i blagoslov:

— ... *Neka si slavljen i hvaljen, Gospodaru sveta, za to, i za to i za to ... i što si nas izabrao i odlikovao između svih naroda i darivao nam Zapovesti...*

Da: hvala Ti i slava Ti, Bože naš, za Zapovesti... za onih deset glavnih i — joj! — i za one hiljade i hiljade *dopunskih*...

Sad se čuju uputstva mizanscenske prirode:

... Čašu ćeš ispiti, izvaljen na levu stranu...

... Operi ruke, ali nikakve molitve uz to...

... Zamoči pelin u sirće, pa u slanu vodu, a onda izreci molitvu i zagrizi...

... Prelomi srednju pogaču, pa manju polovinu vrati gde je bila, a veću zamotaj u ubrus i zaveži, zavežljaj predaj najmlađem sinu, koji će ga preko ramena prebaciti na leđa i držati ga tako na leđima za vreme celog obreda...

Jeruham postupa po svemu tome i zavežljaj predaje Nisimovom mladaem sinu.

To je, bogami, velika počast. (Jer to, valjda, simbolizuje komoru onoga zbeга). I može se mirne duše reći, da bi svaki zbeg poželeo takvog komordžiju. Jer Joško obavlja tu dužnost sa puno dostojanstva, što ga staje i izvesnih žrtava. Jer njegovo je mesto sada pri dnu stola, te tako on uvek ostaje kratkih rukava kad dođu na red *alharosa* i druge poslastice.

A sada krećemo.

Jeruham otkriva poslužavnik, na kome su *macot*, podiže poslužavnik i, praćen od ostalih, intonira svečani *rečitatif*:

»Ovo je kruh mučenički, koji su naši očevi jeli u zemlji Misirskoj. Ko je gladan neka dođe da jede, ko hoće da svetkuje, neka dođe da svetkuje sa nama. Ove godine ovde, a dogodine u Jerusalimu, kao slobodni ljudi.

(Pritom se, kad se svečanost obavlja u sobi, sva vrata širom otvore, a za stolom se uvek ostavlja jedno prazno mesto za slučajnog gosta.)

A kad se poslužavnik ponovo ostavi na svoje mesto, na scenu stupa Jeruhamov Benko.

On pročita iz *hagade* ovo pitanje:

»Po čemu se ova noć razlikuje od svih drugih noći?«

To — sigurno u cilju da se iznese i podvuče smisao ovoga slavlja.

Onda on, opet iz knjige, citira kako se provode druge, obične, noći, a kako ova:

»Drugih noći možemo jesti sedeći ili izvaljeni, a ove — samo izvaljeni.«...

Sad Jeruham pročita iz *hagade* nešto kao objašnjenje te velike zagonetke, svi se čine da su razumeli, pa se ide dalje. (Uostalom, zašto bi se i trudili da razumeju, kad oni, u stvari, sasvim pristojno sede i nikom ne pada na um da se izvali?)

Zato niko ne kvari »štimung« tražeći neko dopunsko objašnjenje. A ako bi neko večeras i zapitao nešto, on bi ponajpre pitao otкуда i kako se na ovom *sederu* obreo onaj — Mića, onaj... Donin.

Doduše, u *hagadi* se lepo kaže: »Ko je gladan, neka dođe da jede«. Ali mi znamo da Mića nije zato došao što je gladan. Nije došao ni da svetkuje sa nama, pošto on nije Jevrejin. Mića je došao zato što ga je pozvao Benko Jeruhamov, po želji samog Jeruhama.

Pa šta li je to krupno i važno smislio Jeruham kad se na to odlučio?

To ih sve vrlo živo zanima. I Palombu, ženu Jeruhamovu, jer Jeruham nije ni njoj to poverio. Ni njoj; ni Doni, svojoj jedinici, ni Klari, susetki i Doninoj majstorici. Jer Jeruham nema običaj da nekome poverava svoje velike planove, ni da se s kim savetuje.

Sve njih to vrlo živo zanima, ali povest koju *hagada* priča ne dopušta nikom da se izgubi u prazna nagađanja.

»... *Bili smo robovi u zemlji Misirskoj*«, nastavlja Jeruham rečitativ, »*ali Bog nas je izbavio svojom silnom moći i mudrom desnicom*...«

»...*Silna je i velika čudesa počinio naš Bog radi nas*«, citira dalje Jeruham, »*a naša je dužnost, pa makar bili ne znam kakvi mudraci i učevnjaci, da razmišljamo o tome*...«

(Uzgred budi rečeno, biće da radi toga valja te večeri sedeti izvaljen za trpezom!)

Hagada nam, valjda primera radi, navodi četiri rabina, svakog poimence, koji su tako jedne noći zaseli i do narednog jutra raspravljali, sve dok nisu naišli njihovi učenici da ih podsete da valja poći na jutrenje.

»... Pa su našim rabinima (onim goreimenovanim) bilo pošlo četvoro dece, jedno pametno, drugo zločesto, treće priprosto, a četvrto sasvim nišči duhom, da se nauči i pouči. A oni svakome sve od početka objasnili, sve od Avrama, Isaka i Jakova. I ako je Bog još praocu Avramu nagovestio to robovanje u Misiru i da će nas ON otuda izbaviti, a ugnjetače kazniti...«

A to je, brate si mi moj, kao da je sa njima sklopio Savez o večitom prijateljstvu, o čemu je, uostalom, u *hagadi*, izdan i kao neki zvaničan kominike:

»Božansko providenje nas je uvek spasavalo i ne postoji taj neprijatelj našeg roda koji nije stradao!«

Na to se onda, uz odgovarajući blagoslov, ispije čaša vina (posle odgovarajuće indikacije), pa se pripovest nastavlja:

»... Taj poziv za boravak u Misiru, koji su Jevreji dobili od faraona, rabinima je ostao nejasan, jer se iz njega ne vidi da li se radi o stalnom ili privremenom boravku, i oni sad raspravljaju i o tome...«

Uostalom, pitanje je više teoretskog značaja. Jer taj boravak se ionako bio otegao na više stoleća. Naše pleme se dotle razmnožilo više no što su Misirci želeli, politički kurs se sasvim izmenio, nastalo je proganjanje Jevreja, patnje i stradanja, fizička zlostavljanja, a oni svi se, kad je to postalo sasvim neizdržljivo, obratili za pomoć Bogu, pozivajući se na savez, koji je On svojevremeno sklopio sa našim precima, Avramom, Isakom i Jakovom.

Bog je priznao punovažnost saveza i odazvao se. Dve glavne tačke ugovora doslovce je ispunio: Jevreje je izveo iz Misira, a Misirce kaznio kako su zaslužili.

Na Misirce se u smislu druge tačke ugovora sručilo deset napasti Gospodnjih.

Sad je valjalo nabrojati koje su to napasti.

No za nabranje mizanscen predviđa izvesnu ceremoniju. U smislu toga sada ulazi Dona sa bokalom vode i lavorom, i prilazi Jeruhamu. Onda Jeruham počinje da nabraja te napasti, a pri pomenu svake od njih, on sipa iz čaše malo vina u lavor, a Dona iz bokala malo vode preko vina, okrenuvši glavu i čuvajući se dobro da ne pogleda u lavor.

Svi pažljivo slušaju i posmatraju. Kao da im pred oči izlaze sve te napasti Gospodnje, svaka za sebe, onim redom i kadencom kako ih Jeruham uz odgovarajući pripev pominje, pa on vinom, a Dona vodom zaleva:

Krv (voda Nila se u krv pretvorila)
Žabe (prekriše sve, pa i domove)
Najezdu komaraca

Gamad, koje muče ljude i životinje
Pomor među stokom
Lepra
Krvava kiša na useve
Skakavci
Zamračenje sunca
Pomor novorođenčadi.

U ovom susretu sa drevnim vremenima Dona deluje kao cvet kaktusa. Probija se cvet iz ružnog, krastavog lista i prašine, koja se u slojevima naslagala; ona je sva jedno slatko obećanje sa svojom svežinom i prekrasnim bajem njenih boja. I sasvim je u redu što ritual propisuje da se ne sme gledati u onaj lavor, jer to kao da se sa lica života spiraju sve gadosti, koje njene oči ne smeju da gledaju. Njen pogled se susreće sa Mićinim, i osmeh izmamljuje osmeh. A Mića kao da je oslobođen one teskobe koja ga celo vreme pritiskuje, sada se već više ne pita šta će on tu i u ovom času?

... A oni rabini sada prave definitivan bilans, sračunavaju šta znači i koliko iznosi težina svih onih napasti i svaka napast ponaosob u odnosu na celu katastrofu, koja je u samom Crvenom moru snašla vojsku koja je pošla u poteru za beguncima.

Rezultat tih, kako bi ih nazvali, »zaključnih računa« sada nameće i jedan kritički i samokritički osvrt:

»O, kolika mora biti naša zahvalnost Svevišnjem za sva dobročinstva kojima nas je obasuo!

Da nas je samo izbavio iz Misira, a da nije kaznio Misirce — bilo bi nam dosta! Da je samo napravio prolaz kroz Crveno more, a da ga nije presušio — bilo bi nam dosta!

Da je samo presušio prolaz, a da u njemu nije potopio naše gonioce — bilo bi nam dosta!

Da je samo podavio naše gonioce, a da se nije starao za nas punih četrdeset godina — bilo bi nam dosta!

Da se samo starao za nas punih četrdeset godina, a da nam nije padala mana s neba — bilo bi nam dosta!

(Među nama budi rečeno: sve u svemu, bilo je to ipak jedno sasvim neracionalno rasipanje.)

Ali idemo dalje. Zaključnu reč daje rabi Gamliel:

... Nije ispunio svoj zavet onaj koji ne izgovori naglas ove reči:

Pesah

Maca

i Maror!

Dođe mu kao neko zaricanje, zavet, šta li! Pa sad, ako se pomisli da je *Pesah* — ovaj današnji praznik; da je *maca* — naziv ovog pashalnog hleba, i da je *maror* — naziv one rekvizite (pelina,

alharose itd.), to onda ne izgleda ni tako riskantno. Međutim, biće da u ovom trenutku to ipak ima neko značenje (jer neće valjda jedan rabí Gamliel — pokoj mu duši i slava mu! — da tek tako izbací neku besmislenú *parolu!*) i tako svi gromko izgovaraju one reči.

Nastaje intimniji deo svetkovine. Sada je i ženskadija zauzela svoja mesta za stolom. Pevaju se psalmi, a potom se, uz propisne prethodne blagoslove (»Neka si hvaljen i blagosloven, Svevišnji, za to i za to«) razdeli i pojede sva ona rekvizita simbola (*pelin, alharosa* i ostalo). A popije se i malo vinca.

Dona je sela sa ostalom ženskom decom. Dvoje mladih izmenjuju poglede, skrivene i neskrivene, a ionako su meta osmeha, veselih dobacivanja i šala. Što je najglavnije: apetit nije nikoga izneverio, i vince se sad može piti i bez onih blagoslova, te raspoloženje postaje sve bolje, pa i bučnije. A posle večere nastaje nezvanični deo, *Mirca*.

Prema tradiciji sada se peva *Balada o jagnjetu (Had gadja)*:

Jagnješće mi babo kupio.
No naiđe mačka, razbojnik,
I proždra jagnješće
koje mi babo kupio za dva dinara.

Pseto je zločin videlo,
skoči i ujede mačku
što mi proždra jagnješće
koje mi babo kupio za dva dinara.

Batina se tamo zatekla
koja je odavno pretila psu.
Pretuče batina pseto
što ujede mačku
što mi proždra jagnješće
koje mi babo kupio za dva dinara.

Ali batina dobi svoje:
sagore je oganj i plamen
što je pretukla psa
što je ujeo mačku
što mi proždra jagnješće
koje mi babo kupio za dva dinara.

No i njih sustiže kazna:
ugasi voda žar i plamen
što sagoreše batinu
što pretuče psa
što ujede mačku
što mi proždra jagnješće
koje mi babo kupio za dva dinara.

Sad eto ti vola:
ispi vodu do poslednje kapi
što je ugasila oganj
što sagore batinu
što pretuče psa
što ujede mačku
što mi proždra jagnješce
koje mi babo kupio za dva dinara.

Vola je mesar zgrabio,
zakla ga i raščereči:
što je popio vodu
što je oganj ugasila
što je batinu sažeo
što je psa pretukla
što je mačku ujeo
što mi proždra jagnješce
koje mi babo kupio za dva dinara.

Al' i mesara stiže sudba
odnese ga smrti anđeo
što je vola zaklao
što je vodu ispio
što je oganj ugasila
što je batinu sažeo
što je psa pretukla
što je mačku ujeo
što mi proždra jagnješce
koje mi babo kupio za dva dinara.

Najzad javi se Svevišnji
i za navek progna smrt
što je mesara odnela
što je vola zaklao
što je vodu ispio
što je oganj ugasila
što je batinu sažeo
što je psa pretukla
što je mačku ujeo
što mi proždra jagnješce
što mi babo kupio za dva dinara.

Had gadia,
Had gadia...

Pesma pleni melodijom i sadržinom. I ne samo decu. Uostalom, ova nalaze u njoj i nešto komično što ih zabavlja, ona se osmejkuju i do zore bi pevala. Pa i stariji, kad samo ne bi bili isuviše umorni.

No treba i gostu ukazati pažnju. Da se ne bi osetio odveć stranim u ovoj radosti.

— Neka nam sada i naš gost otpeva jednu pesmu!

Gost se nećka. Nelagodno mu je. Ali Benko navaljuje. I Dona mu nosićem daje neke znakove:

— Da čujemo vašu pesmu!

Jer Mića ima svoju pesmu. Svoju i Benkovu. Svi gledaju u njih i traže pesmu. Umorni su; ali puni ljubavi neke, za sve i za svakog. I puni optimizma. Što je Bog dobar, i što su ljudi dobri i što je sve dobro.

Benko intonira, a Mića zapeva:

»Ala mi je merak
vo Struga dućan da imam...

Divno pevaju. Ali zaista divno. Razdraganost je baš sve ozarila, uprkos umoru. Ali to više nije Pesah, Jeruham nije zadovoljan, i to prenosi i na druge.

Odjednom je sve osvojila neka praznina. Mića ustaje da se oprost. Benko ustaje da ga isprati. I Jeruham polazi sa njima. A onda kaže Benku da se vrati.

To je bilo jedne jevrejske prestupne godine, te se do Pesaha već bilo dobro zakoračilo u proleće. Jorgovan je već cvetao. I zumbuli. I u tihoj noći sve je prolećem zamirisalo.

Počutaše malo, pa Jeruham upita Miću:

— No, pa kako vam se svidelo kod nas?... Nadam se da vam je bilo prijatno — nastavio je ne čekajući da Mića što odgovori.

— I neobično, zar ne?... Vi sigurno nikad niste videli kako mi praznujemo... Mora biti da vam je bilo malo i onako... teskobno... neprijatno... Sigurno ste se tu i tamo zapitali: »šta ću ja ovde?«... Je l' da?... Da, da, u takvim prilikama čovek odjednom oseti da... kako da kažem... prosto oseti da mu tu nije mesto... Iako su svi veoma ljubazni prema njemu... Znam ja to po sebi. Zatekao sam se tako jednom — bio sam na putu — pa sam se zatekao baš na Badnje veče kod nekih prijatelja, vaše vere... A i kod vas ima sijaset tih ceremonija. I, pravo da vam kažem, odjedanput, upravo, u nekoliko mahova sam osetio da bih bio presrećan da se nisam tamo zatekao!... Svi su prema meni bili jako dobri i srdačni, a ja kao smrznut. Čovek oseti da jesmo ljudi, ali nismo isti, da smo tuđi... A sada pomislite da nije svaki dan — Božić, kao što nije svaki dan — Pesah. Ima dana kad ljudima nije svaka pomisao — med i mleko. Pa ni svaka reč. Kako li tek onda čovek mora da se oseti tuđinom!... A tek ako si celoga života sa tuđima i među tuđima!...

Mića ćuti. Teško mu je. Bori se sa sobom. Da li da progovori kad se, eto, sad jasno vidi da je stari u sve upućen? Najzad se odlučuje:

— Znaite, ja sam spreman da pređem u vašu veru...

Jeruham se trgnuo:

— Ne! To nikako!... A šta će nama jedan Jevrejini više?... Ne, vi to niste dovoljno promislili... Pa zamislite samo: kad vam se

rodi sin, neko će ga istući zato što je razapeo Hrista... Zar se ne sećate kako ste vi radili?... Znam, znam, vi ste onda bili još dete i niste znali šta radite... Pa ste onda malog Žaka pitali: hajde, reci ko ga je raspeo?... A mali nije umeo da vam odgovori... A ja mislim da je to ovako: svi smo mi razapeli nekog Hrista... I stalno ga raspinjemo. Sve — deleći pravdu. Našu, ljudsku pravdu... Pa se tako često dešava da je delimo taman onako kao kad ste vi tukli ono dete. E, vidite, toga dana ste i vi raspinjali Hrista... I to je tako valjda otkada je ljudi na svetu. Sa nama to traje već dve hiljade godina. Pa kako vi onda, tako se za sve vreme radilo, a i sada rade... ljudi, narodi, države...

Mića se uzalud trudi da odgovori nešto. Pa on, zaboga, nema s tim nikakve veze. Njega se to savršeno ništa ne tiče... On samo voli Donu... Pa kad je sve to tako, zar onda ne bi bilo prostije da se Dona pokrsti? Onda niko neće moći da proganja njegovog sina što je razapeo Hrista... Ali otkuda on sme tako što da kaže Jeruhamu? Ne sme. Ni reći! Ni najmanju aluziju! A bog zna da li će i Donu moći da nagovori?

A Jeruham, kao da je hteo da Mići dá vremena da sve to do kraja domisli, nastavlja:

— ... A zašto će vama to teško breme na plećima? Pa vi pojma nemate šta to znači... Ne, ne! Ja vama želim mnogo sreće... Budite vi živi i zdravi... I budite srećni... Jer vi ste dobar mladić...

— Ali ja bez Done ne mogu biti srećan!

— Ko vam to kaže? To se vama samo tako čini, mladiću. Možete i vi bez nje, kao što će i ona moći bez vas...

— A... kad bi se ona?... Nije se usudio da kaže svoju misao do kraja.

— Moje dete neće promeniti verom, mladiću! — presekao ga je Jeruham. Oštro i žustro. — Dok sam ja živ — neće! To izbijte sebi iz glave! Jednom za svagda!

— Ja mislim da danas to nije više tako važno! — primećuje nesigurnim glasom Mića.

— A za nas je to još uvek vrlo važno!... Jer mi moramo da ostanemo — mi!... — Pa videvši da ga Mića ne shvaća, dodaje pola u šali, pola u zbilji: — Takav je naš ugovor sa Bogom, i tu čovek nema izbora...

Nad njih se svelo nebo, posuto milijardama zvezda, kao neka slika večnosti, kao što je Jeruhamova priča bila slika te večnosti.

Onda mu je poželeo lakunoć i tako su se rastali. Kao dva dobra prijatelja...